

Motion till riksdagen 2021/22:2604

av Mia Sydow Mölleby m.fl. (V)

Bättre livsvillkor för romer och resande

1 Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör inrätta en oberoende sanningskommission om relationen mellan svenska staten och romer och resande och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör inrätta ett nationellt center för romska frågor och tillkännager detta för regeringen.
3. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör ge Riksantikvarieämbetet i uppdrag att genomföra dokumentation och kartläggning av romers och resandes bosättningar i syfte att synliggöra dem som en viktig del av vårt svenska kulturarv och tillkännager detta för regeringen.

2 Inledning

Romer är en av fem grupper som i Sverige fick status som nationella minoriteter år 2000 och som omfattas av lagen om nationella minoriteter och minoritetsspråk som trädde i kraft år 2010. De övriga nationella minoriteterna är judar, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Samer är också ett urfolk. Läs mer om vår politik för samer i motion 2021/22:2601. Den romska minoritetsbefolkningen i Sverige är heterogen. Romer har levt i landet under cirka 500 år och invandring har skett periodvis. Vid sekelskiftet till 1900-talet särskilde staten mellan romer som nyligen invandrat till Sverige och romer som var en del av befolkningen i Sverige sedan länge. I denna motion har vi valt att benämna gruppen romer och resande.

Sverige har en mörk historia när det gäller behandlingen av romer och resande. Den första delen av 1900-talet utövade staten en ren rasideologi som i sin yttersta form gick ut på att romer inte borde leva i Sverige. Regeringens utredning Den mörka och okända historien – Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet¹ beskriver hur myndigheterna systematiskt registrerade och diskriminerade romer och resande

¹ Ds 2014:8.

långt in i vår närtid. Den statliga rasismen mot och diskrimineringen av romer och resande i Sverige var en del av den antiziganism som än i dag finns i Europa. I början av 1900-talet tog flera europeiska länder initiativ till statistiska underlag som användes som verktyg i åtgärder mot romers existens. I Tyskland inrättades en "zigenskt informationsbyrå" med uppgift att registrera alla romer i landet. Romer förklarades vara ett hot som man måste försvara sig mot. Särskilt varnades för "rasblandning". De tyska registren kom att utgöra underlag för att identifiera och deportera romer till koncentrationslägren. Än i dag är det inte helt klarlagt hur många romer som mördades av nazisterna i Tyskland och i andra europeiska länder under tysk ockupation. Forskning bedrivs men brister i källor leder till osäkra resultat. Enligt vissa uppgifter dödades en halv miljon romer, närmare hälften av Europas dåvarande romska befolkning.

I Sverige har romer och resande stigmatiserats och utpekats som mindre begåvade, mer asociala och kriminella och mindre värda än andra människor. Ett inreseförbud till Sverige gällde för romer åren 1914–1954 samtidigt som förföljelse och utrotning av romer pågick under andra världskriget och Förintelsen. Under hela 1900-talet har romer och resande utsatts för en omfattande kartläggning av stat och kommuner. Hela familjer har kartlagts och människor har bedömts och beskrivits i nedsättande ord av myndigheternas tjänstemän. Enligt vitboken är det utmärkande för många av de omfattande kartläggningarna att de har byggt upp och bekräftat, snarare än att de har utmanat, negativa föreställningar om romer. Kartläggningarna har alltså spelat en roll för framväxten av fördomar och därigenom medverkat till rasism och diskriminering. Myndigheternas rashygieniska antaganden ledde till att romer och resande utsattes för steriliseringar, under mer eller mindre tvång, främst under 1940-talet. Mödrahjälp till kvinnor villkorades t.ex. med krav på sterilisering av Socialstyrelsen. Förutom uppförande, utseende och förmodat låg intelligens var fattigdom och trångboddhet skäl för sterilisering. Enligt vitboken bekräftar genomgången av akter från mitten av 1940-talet även många romers erfarenheter av att ansökan och beslut om sterilisering och omhändertagande av barn hanterades i ett nära sammanhang. Myndigheterna uppmanade till att romska barn skulle tvångsomhändertas av de kommunala barnavårdsnämnderna och placeras på barnhem eller i fosterfamiljer. Lokalt har myndigheterna tagit till en rad åtgärder för att fördriva människor, försvåra deras bosättning och förhindra deras näringsverksamhet. Många romer var så sent som på 1960-talet inte folkbokförda någonstans och hade därmed inte heller tillgång till de rättigheter som följde med att vara folkbokförd. Detta var ett skäl till att romer och resande inte fick ta del av olika insatser inom det framväxande Välfärdssverige. Men inte heller de romer som var folkbokförda i en kommun hade lika tillgång till grundläggande ekonomiska eller politiska rättigheter på samma villkor som andra invånare i Sverige. Vitboken visar att många romer har utestängts och inte omfattats av den generella välfärden när det gäller bostäder. Romer har förvägrats bostad och fördrivits från plats till plats, och när romer väl har fått tillgång till en bostad har boendet villkorats. Först 1959 fick romska barn rätt att gå i skolan och romer rösträtt.

Trots att de rasideologiska argumenten gradvis försvann fortsatte myndigheternas registrering av romer ända in på 1990-talet. Den s.k. "zigenarsektionen" i Stockholm verkade mellan 1959 och 1997. Varje aspekt av de registrerade personernas liv granskades under förespeglad välvilja och med mål som assimilering och anpassning till majoritetssamhället. Så sent som 1981 upprättade Socialstyrelsen en förteckning över romer i landet. Enligt vitboken har många av de kommunala åtgärderna under andra

hälften av 1900-talet bedrivits med sikte på romernas väl. Samtidigt konstateras att arbetssättet med kartläggningar gick utöver vad som kan anses vara motiverat för att bedriva en ändamålsenlig och effektiv verksamhet. Dessutom är det enligt Vänsterpartiet uppenbart att gruppen romer och resande själva inte har fått tillräckligt inflytande över myndigheternas åtgärder och insatser. Dessvärre påverkar den mörka historien romer och resande än i dag. Vidare finns det även samtida exempel på myndigheters rättsstridiga hantering, t.ex. Skånepolisens massregistrering av romer som uppmärksammades 2013. Enligt kommissionen mot antiziganism (SOU 2016:44) har Skånepolisens agerande fått allvarliga konsekvenser när det gäller romers tilltro till möjligheterna att kunna hävda sina mänskliga rättigheter, och det har vidgat förtroendeklyftan mellan romer och majoritetssamhället. Myndigheternas ageranden och omfattande kartläggningar har lett till att många drabbade och deras anhöriga har en stark misstro gentemot och rädsla för myndigheter. Många fördomar mot romer och resande lever kvar hos allmänheten, vilket leder till att människor dagligen diskrimineras och utsätts för rasism och kränkningar. Den 2 augusti högtidlighålls varje år minnesdagen för folkmordet på romer under Förintelsen på många håll i världen. Minnesdagen är också officiell minnesdag i EU sedan 2015. Den är också en viktig del av romers kamp för upprättelse och erkännande sedan andra världskrigets slut. Den 8 april infaller den internationella Romadagen, romernas nationaldag. Dagen har tillkommit för att högtidlighålla den första internationella romakongressen i London 1971.

3 Regeringens strategi för romsk inkludering

2012 beslutade regeringen om en samordnad och långsiktig strategi för romsk inkludering under 2012–2032 (skr. 2011/12:56). Den tjugoåriga strategin ska ses som en förstärkning av minoritetspolitiken som gäller för de fem nationella minoriteterna judar, romer, samer, sverigefinnar och tornedalingar. Regeringen avsatte ca 58 miljoner kronor under åren 2016–2019 för åtgärder för romer utöver de ordinarie medel som finns för de nationella minoriteterna. Vänsterpartiet avsatte 12 miljoner kronor i sin budgetmotion för 2021 i syfte att kunna återuppta det arbete som pågick före 2019. Glädjande nog har regeringen föreslagit en satsning på 15 miljoner kronor i höstbudgetmotionen för 2022.

Slutbetänkandet av utredningen om uppföljning av minoritetspolitiken (SOU 2020:27) har uppmärksammat arbetet med strategin för romsk inkludering. Arbetet omfattar i dag knappt två årsarbetskrafter på Länsstyrelsen i Stockholms län. En stor del av arbetet fokuseras på framtagandet av den årliga uppföljningsrapporten till regeringen. Medarbetarna hanterar också många samtal och svarar på frågor. Det stora trycket på länsstyrelsens arbete inom strategin för romsk inkludering gör att sårbarheten i arbetet är stor och i samband med arbetstoppar blir läget mycket ansträngt. Strategin skapar en massa förväntningar men kortsiktigheten i arbetet är, enligt länsstyrelsen, ett problem. Särskilda regeringsuppdrag har lämnats med kort varsel. Kortsiktigheten gör också att det är svårt att planera och att arbeta strategiskt. Vidare har graden av styrning från regeringen varierat över tid. Länsstyrelsen anser att myndighetens uppdrag inom uppföljning av strategin för romsk inkludering behöver förtydligas då det råder en diskrepans mellan målen i strategin och de faktiska förutsättningarna för att kunna nå målen. Länsstyrelsen gör bedömningen att arbetet med att förverkliga strategin befinner sig mycket långt från målet. Av 2017 års rapport framgick att knappa 20 kommuner i

landet uppgav att de arbetar med strategin. Frågorna kring romsk inkludering tenderar att ses som projekt av olika slag, med en tidsbegränsad finansiering som ligger utanför ordinarie verksamhet. Länsstyrelsen menar att det krävs en mer långsiktig lösning, liknande den som finns för förvaltningsområden. Statskontorets utvärdering av strategin, som genomfördes under 2018, visar också på brister i kontinuitet i kommunernas arbete med strategin. Vidare behöver utvecklingsarbetet med strategin enligt länsstyrelsen breddas till att omfatta fler kommuner.

Utredningen om uppföljning av minoritetspolitiken visar tydligt att det krävs mer resurser för att strategin för romsk inkludering ska kunna förverkligas. Den rasism och den diskriminering som riktas mot romer och resande fortlever dessvärre trots regeringens tidigare satsningar. Regeringens strategi för inkludering och vitboken är en bra början men för att komma till rätta med problemen behöver en rad ytterligare åtgärder vidtas. Här nedan redogör vi för några av Vänsterpartiets förslag.

4 Vänsterpartiets förslag

4.1 En sanningskommission

Vitboken är enligt regeringen en utgångspunkt för att stärka arbetet med romers mänskliga rättigheter och ett led i regeringens arbete med att förbättra levnadsförhållandena för romer. I vitboken konstaterar regeringen att det i stor utsträckning saknas kunskap om romers villkor i Sverige ur ett historiskt perspektiv även om det finns en hel del källmaterial. Vidare har alla förhållanden och sårbehandlande åtgärder som materialet synliggjort inte varit möjliga att beskriva. Regeringen understryker att vitboken inte ger några slutgiltiga svar eller någon fullständig kunskap.

Områden som det saknas forskning och kunskapssammanställningar kring är bl.a. hur steriliseringslagarna användes mot romer och resande samt hur och i vilken omfattning barn tvångsomhändertogs av myndigheterna. I slutet av 1990-talet tillsattes en statlig utredning som fick i uppgift att belysa steriliseringsfrågan. En av utredningens uppgifter var att utforma ett system för ekonomisk ersättning till personer som hade steriliserats mot sin vilja eller på någon annans initiativ. En annan uppgift för utredningen var att belysa lagstiftningens utformning och tillämpning och att sätta in steriliseringsfrågan i sitt historiska sammanhang. Utredningen kom fram till att det saknades belägg för att romer skulle ha varit en särskild målgrupp för steriliseringspolitiken. Dock vittnar romer och resande själva om att sterilisering var en åtgärd som särskilt riktades mot dem. Paulina de los Reyes har i en rapport lyft fram att den forskning som bedrivits om steriliseringslagstiftningen i Sverige har bidragit till att skapa en missvisande bild av steriliseringspolitikens omfattning och konsekvenser för romer.²

Kommissionen mot antiziganism har i sitt slutbetänkande, *Kraftsamling mot antiziganism* (SOU 2016:44), lämnat ett antal rekommendationer till regeringen. Kommissionens övergripande slutsats är att det i stor utsträckning saknas styrning och

² De los Reyes, Paulina (2013), *Ett olösligt problem. Rapport om steriliseringslagarnas konsekvenser för romer och resande.*

kontinuitet både i politiken och i initiativ från andra aktörer. Regeringen måste säkerställa att det fortsatta arbetet präglas av reell romsk delaktighet och inflytande.

Upprättelse och ansvarsutkrävande är frågor som måste stå i förgrunden enligt kommissionen. Detta kan bidra till att kränkningar av romers mänskliga rättigheter inte upprepas. Kommissionen rekommenderar bl.a. att statsministern framför en officiell ursäkt för de övergrepp som romer har drabbats av genom historien. Ursäkten bör framföras vid en officiell ceremoni som ett led i att ge romer upprättelse och motverka nutida kränkningar av romers mänskliga rättigheter. Vidare bör regeringen ta initiativ till inrättandet av minnesmärken och minnesdagar med syftet att erkänna och synliggöra den antiziganistiska historien i Sverige.

Enligt det nordiska forskarnätverket Romers och resandes historia i Norden (RORHIN) bör vitboken kompletteras med en oberoende sanningskommission som kan ge romer och resande upprättelse och återställa förtroendet för myndigheterna. Enligt Civil Rights Defenders (CRD) remissvar på kommissionens slutbetänkande är det viktigt att en officiell ursäkt kompletteras med någon form av ekonomisk kompensation för att konkret markera ansvarstagande. Ett exempel på hur detta kan göras kommer från Norge, där romer har tillerkänts både individuell och kollektiv ersättning för de människorättsbrott som de har utsatts för.

En sanningskommission kan enligt Vänsterpartiet sammanställa och beskriva övergrepp och oförrätter som ägt rum genom att bl.a. låta enskilda som på olika sätt drabbats få berätta sin historia. Kommissionen bör utreda den svenska statens övergrepp mot romer och resandes mänskliga rättigheter samt komma med förslag på lämpliga åtgärder för att stärka romers och resandes ställning och erkänna det historiska traumat. En sanningskommission skulle enligt Vänsterpartiet även kunna ligga till grund för en offentlig ursäkt till romer och resande. Sanningskommissionen kan även se över och ta initiativ till minnesmärken, minnesdagar och andra åtgärder för att synliggöra romers och resandes historia i Sverige. Vidare kan en sanningskommission få ett bredare uppdrag när det gäller att se över bl.a. påtvingade steriliseringar av romer och resande samt tvångsomhändertaganden av barn. En sanningskommission är nödvändig för att den svenska roma- och resandepolitiken ska kunna utvecklas och måste kopplas till kompensatoriska och framåtsyftande åtgärder samt ha ett oberoende mandat.

Regeringen bör inrätta en oberoende sanningskommission om relationen mellan svenska staten och romer och resande. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.2 Ett nationellt center för romska frågor

Kommissionen mot antiziganism (SOU 2016:44) föreslår i sitt slutbetänkande att regeringen bör inrätta ett nationellt center för romska frågor. Regeringen tillsatte en utredning som har sett över frågan och lämnat förslag om att inrätta myndigheten för romska frågor (Ds 2019:15). Myndigheten ska bl.a. initiera, främja och stödja åtgärder för att öka minoriteten romers egenmakt och inflytande med särskilt fokus på kvinnor och barn samt bidra till den fortsatta utvecklingen av det romska civilsamhället. Utredningen föreslår vidare att myndigheten återkommande ska anordna en landsomfattande sammankomst där minoriteten romers organisationer, aktivister och andra sakkunniga från och företrädare för minoriteten kan mötas och diskutera för minoriteten viktiga frågor. Myndigheten ska även synliggöra, samla och sprida kunskap samt verka för att metoder utvecklas för att motverka antiziganism och diskriminering. Enligt

utredningen ska myndigheten även skapa en kunskapsbank över minoriteten romers kultur, språk och historia samt främja högtidlighållande av centrala högtidsdagar för minoriteten romer.

Vänsterpartiet anser att det vore värdefullt att samla arbetet med romska frågor vid ett nationellt center eller en myndighet. I synnerhet när arbetet med regeringens strategi för romsk inkludering inte verkar få avsedd effekt. Vi avsätter 10 miljoner kronor för ett nationellt center i vår budgetmotion för 2022.

Regeringen bör inrätta ett nationellt center för romska frågor. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

4.3 Dokumentation av romska bosättningar

Ett exempel på dokumentation av en tidigare svensk-romsk lägerplats är den arkeologiska undersökning som genomfördes i Skarpnäck i södra Stockholm hösten 2015 och våren 2016. Det s.k. Skarpnäckslägrät iordningställdes 1959 av Stockholms stad för svenska romer i Stockholm som ännu saknade fast bostad. Lägrät var i bruk till omkring årsskiftet 1963/1964. Syftet med den arkeologiska undersökningen var att fördjupa kunskapen om Skarpnäckslägrät och att synliggöra platsen och dess historia. Arbetet skedde i samverkan mellan arkeologer, etnologer och romska företrädare, som del av projektet I stadens utkant – svensk-romska livsberättelser och lägerplatser från 1900-talet. Forskningsprojektet bedrevs 2015–2016 i samverkan mellan den romska kulturföreningen É romani glinda och andra romska sakkunniga, Historiska museet, Institutet för språk och folkminnen, Mångkulturellt centrum och Stiftelsen Kulturmiljövård med stöd av Riksantikvarieämbetets medel för forskning och utveckling. Spåren av romers och resandes liv är till stor del osynliga i kulturlandskapet och inte uppmärksammade av kulturmiljövården. I folkminnesarkiven, och andra arkiv, finns omfattande material om romer, men mer sällan finns romers egna röster dokumenterade. Syftet med I stadens utkant var att i samskapande med svenska romer uppmärksamma och skapa ny kunskap om denna del av Sveriges historia med fokus på lägerplatser, livsberättelser och materiell kultur. En målsättning var att införliva denna osynliga del av kulturarvet i statliga samlingar vid Historiska museet och Institutet för språk och folkminnen, och att synliggöra platserna i kulturlandskapet.

I rapporten om Skarpnäckslägrät³ konstateras att romers historiska platser inte tillhört den kategori platser som lyfts fram när ett områdes kulturhistoriska värden ska beskrivas. Dessutom är kunskapen om svensk-romska lägerplatser fortfarande förhållandevis låg både inom kulturarvssektorn och i samhället i stort. I dag finns dock en medvetenhet inom kulturarvssektorn om att detta är en brist. Det finns också flera exempel på projekt som arbetat för att minska denna kunskapslucka. Det var bl.a. mot denna bakgrund som projektet I stadens utkant initierades och den arkeologiska undersökningen av Skarpnäckslägrät planerades och genomfördes.

Byn Snarsmon i Tanums kommun är ett annat exempel på en resandebosättning som delvis undersökts arkeologiskt. Byn var bebodd mellan ungefär 1850 och 1910 och enligt uppgift har den som mest hyst omkring 30 familjer i ett flertal enkla hus eller hyddor. Enligt berättelserna avhystes byns innevånare omkring 1910 av länsman i socknen, detta efter klagomål från boende i byns närhet. Enligt några berättelser ska

³ Skarpnäckslägrät. Arkeologisk undersökning av en svensk-romsk lägerplats vid Flatenvägen i Skarpnäck, Anna Arnberg (red.), Statens historiska museer, FoU rapport 17, 2017.

husen ha rivits i samband med avhysningen. Enligt Bohusläns museum är grunderna efter cirka tio av dessa hus synliga. Tre av dem uppges vara arkeologiskt utgrävda de senaste åren. Flera resandefamiljer deltog i arbetet med att gräva ut sina förfäders boplatser och i sökandet efter sin egen historia. Projekt Snarsmon påbörjades 2003 med en inventering inom området. Bohusläns museum genomförde därefter tillsammans med Resande romers riksförening och lokallistoriskt intresserade arkeologiska undersökningar på boplatserna under åren 2004–2007. Snarsmon iordningställdes som besöksmål med informationsskyltar 2005. I samband med undersökningen 2007 rekonstruerades en väggmur i ett av de undersökta husen. En minnestavla har satts upp på platsen. Projektet fortsatte efterhand med bl.a. bebyggelsehistoriska undersökningar, arkivstudier, etnologiska arbeten och en studiecirkel. Detta sammanfattades 2008 i boken Snarsmon – resandebyn där vägar möts.

Vänsterpartiet anser att det är angeläget att undersöka och dokumentera fler boplatser. Romers och resandes historia måste lyftas fram och synliggöras inom det svenska kulturarvet. Att göra arkeologiska utgrävningar och iordningställa bosättningar som minnesmärken är ett sätt att synliggöra romers och resandes historia som en viktig del av vår svenska historia. Vi avsätter medel för detta ändamål i vår budgetmotion för 2022.

Regeringen bör ge Riksantikvarieämbetet i uppdrag att genomföra dokumentation och kartläggning av romers och resandes bosättningar i syfte att synliggöra dem som en viktig del av vårt svenska kulturarv. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Mia Sydow Mölleby (V)

Gudrun Nordborg (V)

Linda Westerlund Snecker (V)

Jon Thorbjörnson (V)

Jessica Wetterling (V)